

UDK: 415.002.3:413.164 (045)

Maxfurat OMONOVA,
Qashida davlat universiteti dotsenti v/b
E-mail: mahfurat.omonova@mail.ru

Qarshi DU f.f.d.prof. X.Jabborov taqrizi ostida

CHO'G'ISHTIRALAYOTGAN TILLARDA MELIORATIV TERMINLARNING STRUKTUR-GRAMMATIK XUSUSIYATLARI

Annotatsiya

Ushbu maqolada chog'ishtiralayotgan tillarda meliorativ terminlarning struktur-grammatik xususiyatlari va ingliz tilidagi "melioration" va o'zbek tilidagi "melioratsiya" terminlari va tushunchalari haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: meliorativ, terminologiya, birikmali termin, onomasiologik komponent, atributiv komponent, ekstralingvistik, struktur-grammatik.

СТРУКТУРНО-ГРАММАТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ МЕЛИОРАТИВНЫХ ТЕРМИНОВ В СОПОСТАВЛЯЕМЫХ ЯЗЫКАХ

Аннотация

В данной статье рассматриваются структурно-грамматические особенности мелиоративных терминов в сопоставляемых языках, а также концептуальные значения термина "melioration" в английском языке и термина "melioratsiya" в узбекском языке.

Ключевые слова: Мелиоратив, терминология, составные термины, онимасиологический компонент, атрибутивный компонент, экстралингвистик, структур-грамматический.

STRUCTURAL AND GRAMMATICAL FEATURES OF MELIORATIVE TERMS OF COMPARATIVE LANGUAGES

Annotation

The article deals with the structural and grammatical features of meliorative terms of comparative languages as well as conceptual features of "melioration" in English and "melioratsiya" in Uzbek languages

Key words: Meliorative, terminology, compound terms, onomastic component, attributive component, extralingvistik, structural and grammatical.

Kirish. Hozirgi zamon tilshunosligida turli birikmali terminlarni struktur-grammatik, semantik jihatdan o'rganish muammolari muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bu esa nazariy va amaliy terminologiyaning nafaqat asosiy muammolaridan bo'lib kelmoqda, balki ilmiy-texnik tarjimaning dolzarb masalalaridan biri hamdir. Melioratsiya terminologiyasida tub terminlar, ya'ni drenaj, irrigatsiya, suv, zovur, zax, sho'r, meliorator, akveduk kabi terminlar kam sonli tashkil etganligi uchun biz maqolamizda birikmali terminlarga atroflicha to'xtalishni lozim topdik.

Kuzatishlar shuni ko'rsatdiki, birikmali terminlar muammosi terminologiya bo'yicha tadqiqotlarda turli darajalarda o'rganilgan: komponentlarning mantiqiy munosabatlari, tuzilishi va ma'no jihatdan ularning bog'liqligi maqsadida o'rganilgan xolos. Birikmali terminlarni o'rganishga qilingan xarakterlarga qaramasdan, hozirgi paytda muammoning yechimi to'liq poyoniga yetdi deb bo'lmaydi. Buning sababi termin ta'rif, uning chegarasi, xususiyatlarini o'rganishga bo'lgan yondashuvning aniq emasligi bo'lsa, ikkinchidan, semantik munosabatda uyushmagan birikmali terminlarning tahlili bir tomondan, birikmali va erkin terminlarni, boshqa tomondan esa, birikmali terminlar va frazeologizmlarni qiyoslab o'rganishga olib keladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Tilshunos olim Ye.M.Volfining fikricha, "sifatlar turli semantikasi otlarga osongina moslashadi va bu bilan ma'no rang-barangligini ta'minlaydi". Yuqorida keltirilgan fikrlarga asosan, tadqiqotning asosiy maqsadi, melioratsiyaga oid birikmali terminlarni onomasiologik, struktur-grammatik, semantik va

tizimli xususiyatlari ketma-ketligidan tashqari bo'lgan voqelikning maxsus belgilari sifatida o'rganishdan iborat.

Terminologiya uchun xos bo'lgan eng tipik ko'rinish bu atributiv, ya'ni (aniqlanmish + aniqlovchi) strukturaga ega "onomasiologik struktura"lar asosida bo'lgan birikmali terminlardir. Onomasiologik strukturalarda onomasiologik asos sifatida aniqlanayotgan a'zo, "agar asos deganda predmetlar, belgilar, xarakterlar yoki belgilar xususiyatlari guruhiga mansublik, ya'ni ma'lum so'z orqali ifodalanayotgan juda umumiy tushunchalar kategoriyasiga ega bo'lgan asos tushunilsa", o'zida ushbu guruh ramkasida differensial axborotni tashiydigan aniqlovchi a'zo esa, onomasiologik belgi sifatida namoyon bo'ladi. Agar asos tanlovi nomlashning to'g'ridan to'g'ri ma'noviy vazifasi bilan aniqlansa, ya'ni predmet guruh namoyondasi kabi belgilansa, unda nomning belgisi tushuncha guruhi qatorini ajratib beruvchi uning individual xususiyatini tanlashga bog'liq bo'ladi. Bu turdagi ma'noviy struktura turli ilmiy-texnik tushunchalarga aniq nom berish uchun xizmat qiladigan terminlarning funksional xususiyatlariga mos keladi. Birikmali terminlarning dastlabki tahlili, eng avvalo, uning birinchi, asosiy komponenti qaysi so'z turkumi yoki shaklni ifodalashini aniqlashdan boshlanadi: asosiy, ya'ni bu holda substantiv birikmali terminlarning asosiy a'zosi ot so'z turkumi predmetlik (harakat quroli, harakat obyekt, harakat natijasi va boshqa konkret-predmetlilik belgilarni) ma'nosi, hamda mavhum semantikasi so'zlar sifatida ishlatiladi.

Ingliz va o'zbek tillarida birikmali meliorativ terminlarning eng tarqalgan guruhini, aniqlovchi komponentni ot so'z turkumi namoyon etadigan birikmali terminlar tashkil

etadi. Bunday terminlarning soni 680 tani tashkil qiladi. Birikmali terminlarning tarkibidagi otlarning asosiy vazifasi uning guruhiga oid hodisalardan uning farqli belgilarini ko'rsatish orqali aniqlanmish hodisasini tasniflashdan iborat. Bu holatda ingliz va o'zbek tillaridagi ot va sifat so'z turkumlari o'rtasidagi ma'no farqlari unchalik sezilmaydi. Masalan, low flow – past oqim, river flow – daryo oqimi, open basin – oqimi bor suv xavzasi (basseyini), irrigation basin – sug'orish havzasi, perennial canal – kechayu-kunduz oqadigan kanal, power canal – sun'iy kanal, control dam – nazorat kanali, furrow drainage – jo'yakli drenaj, delivery conduit – katta bosimli nov.

Tadqiqot metodologiyasi. Ma'lumki, sifatlar belgi bildiruvchi so'zlardir, ya'ni predmetni ko'rsatmaydi, balki ularga belgi beradi. Bu aspektida otlar funksional jihatdan sifatlariga yaqin bo'lib, narsani emas, u yoki bu munosabatdagi asosiy komponentni belgilaydi va belgining belgisi bo'lib xizmat qiladi. Otlarning semantik strukturasining o'zgaruvchanligi, uning boshqa so'z turkumlariga xos xususiyatlarini o'zida mujassamlantirishi, masalan, belgining belgisini nomlashi uning birikmali terminlar komponentlari sifatida ishlatilishi kabi keng funktsionalligini ta'minlaydi. Birikmali terminlarning asosiy komponentining aniqlovchi sifatida kelishi, otlarning predikat vazifasini bajarishga undaydi: ular nafaqat narsa va hodisani nomlash bilan birga predmetga, materialga, jismga, jarayonga bo'lgan munosabat orqali uning xususiyati, sifati, belgisini ham ifodalaydi. Ba'zida aniqlanmish so'zning semantikasi denotat bilan munosabatni o'rnatishda, yangi tor sohaga oid ma'no ifodalashi mumkin, masalan, Irrigation lateral – yomg'irlatib sug'orish qurilmasi; Catch basin – yomg'ir suvi yig'iladigan kollektor; Limundation canal – liman kanal.

Aynan mana shu ot so'z turkumi bilan ifodalangan belgi, butun bir birikmaga birikmali xususiyat beradi, masalan, mitter uniformity – tomchilatib sug'orishda tomchilarning bir maromda sarflanishini ta'minlovchi uskuna;

Ingliz va o'zbek tillariga mansub meliorativ terminlar orasida birikmali terminlarning ko'p qismini ot so'z turkumi tashkil etadi. Shuning uchun ham ingliz va o'zbek tillarida eng sarmahsul va keng tarqalgan tizimli modellar N+N (ot +ot) va Adj+N (sifat+ot) ekanligi kuzatildi. Ingliz tiliga mansub melioratsiyaga oid ikki yoki undan ortiq komponentli birikmalarning so'z turkumlari bo'yicha struktur-grammatik munosabatida quyidagicha:

a) ikki oddiy ot birikmasi: spray nozzle – suvni sachratib beruvchi moslama, field weir – tuproqosti sug'orish sistemasini boshqaruvchi uskuna, control jet – boshqaruvchi suv oqimi, neutron mater – neytronli namlikni o'lchash moslamasi;

b) oddiy ot va yasama otlar birikmasi (ba'zida ikki yasama ot ishtirok etishi mumkin): infiltration ditch – infiltratsiyali drenaj, soil evaporation –tuproqdan namning bug'lanishi, drainage melioration – yer zaxini qochirish melioratsiyasi;

v) sodda va qo'shma otlar birikmasining aniqlovchi komponent sifatida: groundwater basin – yer osti suvlari xavzasi, check-basin irrigation – suv bostirib sug'orish, night-storage irrigation – tungi sug'orish.

- type komponentli murakkab otlar asosan melioratsiyaga oid turli xil uskunalar, uskunalar elementlarini, asboblarni nomlab kelsa, kam xolatlarda melioratsiyaning mavhum nomlari sifatida ishlatiladi, masalan, spectacle-type gate – айлана тўғон, screw-type flowmeter – suv sarfini o'lchaydigan parrakli asbob, vortex-type flow – girdobli oqim, relief-type drainage – relyefli drenaj.

Murakkab otlar meliorativ terminlarning o'ziga xos belgisini ifodalashda katta imkoniyatga egadir. Yuqori axborot berish xususiyatiga ega bu otlar bir necha belgilarni o'zida

mujassamlab, qisqa, bir til formasida ifodalash imkoniyatiga egaligi bilan birga muloqotda “berilgan” tushunchani oson ifoda etishidir. Bu kabi tuzilmalarning katta imkoniyati ularning ichki omillari: analogiya, turg'unlik, nutqda tez-tez ishlatilishi ham katta ahamiyatga ega, bunday hodisa birikmali terminning asosiy komponentini ifodalashda ham kuzatiladi, masalan, irrigation pumping plant – sug'orish nasos stansiyasi; yoki aksincha, asosiy va tobe qismlari ham murakkab otlar bilan ifodalangan bo'lishi mumkin, misol uchun, velocity-area gauging station – gidrometrik stansiya.

Ikkita otdan tashkil topgan atributiv komplekslar komponentlarning o'zaro bog'liqligi va semantik bog'lanishning kuchayishi bilan ta'riflanadi. Bunday semantik bog'lanishlar ba'zi terminlar ikki alohida nomlarning qo'shilmalari deb emas, balki yagonalashgan nom sifatida maydonga keladi. Komponentlarning semantik bog'lanishi terminlarning uchinchi so'zga bog'lanishida kuzatiladi. Bu kabi holatlarda ikki komponent birlashib, butun birikmali terminning bitta komponentiga aylanadi, masalan, zero moisture index – namlikning boshlang'ich ko'rsatgichi, water division-box – suv tarash novi, furrow depth meter – jo'yak chuqurligini o'lchash asbobi.

On, in, off, over kabi adverbial (ravishdosh) bo'laklarning old pozitsiyada ishtirok etgan birikmali terminlar ham uchray turadi. Agar adabiy tilda bu kabi bo'laklar fe'l bilan qo'shilib kelsa, terminologiyada ular otlar bilan qo'shilib kelishadi va ot-terminning semantikasiga ta'sir ko'rsatadi. Masalan, off old qo'shimchasi yuqori inkor ma'nosini berib, terminda u yoki bu belgini inkor etib keladi, off-channel basin – daryo yonidagi (dan tashqari) suv ombori.

Tahlil va natijalar. Melioratsiya terminologiyasida aniqlovchi komponent sifatida sifat ishtirok etgan atributiv terminlar keng tarqalgan va ularning umumiy soni 262 tani tashkil etadi. Ma'lumki, sifatlar real voqelikni nomlaydilar – obyektlar, predmet, hodisalardan uzoqlashgan holda belgi, xususiyat va sifatini belgilab beradilar. Ular haqidagi belgi va tushunchalarni obyektiv belgilagan holda, “sifatlar, narsa nomlari bilan uyg'unlashib, o'z nominativ muhimligini, minimal aniqlovchi sintagmalarda konkretlashadi.

Birikmali nomlarning komponenti sifatida kelishi, sifatlar predmetning o'ziga xos qaysi belgi va xususiyatlari bilan ushbu turkumlaridan ajralib turishiga bog'liq. Boshqa tomondan, sifatlar nomning asosida yotgan belgi va xususiyatlarni, predmetning boshqa xususiyatlaridan ajratib olib, uni u yoki bu guruhga tegishligini va eng asosiy belgilarini aniqlashga xizmat qiladi. Birikmali terminlarning yasashida sifatlar bilan birga nisbiy sifatlar ham ishtirok etishadi. Birikmali terminlarni tarkib topishida sifatni belgilaydigan sifatlar soni sanoqli. Ularning asosiy xususiyatlaridan biri, ular so'zning sifatini emas, balki predmet, hodisalarning o'zaro turkum munosabatlarini ifodalaydi. Qoida bo'yicha ular oddiy darajada bo'lishadi, biroq ba'zida qiyosiy va orttirma darajada ham uchray turishadi, masalan:

low gate – ostki shlyuz;

largest peak discharge – maksimal suv sarfi;

highest low water – sayoz suvlarning eng yuqori sathi.

Melioratsiyaga oid birikmali terminlarning tarkib topishida nisbiy sifatlar sonining ko'pligini ta'kidlab o'tish joiz. Nisbiy sifatlar o'z semantikasida narsa va predmetlarning o'zaro turli munosabatlarini aks ettirishadi va ularning munosabatlarni aniq va ravshan belgilash xususiyati birikmali terminlar yasashida keng foydalaniladi. Alohida belgilari bilan parametrik sifatlar ajralib turishadi va adyektiv so'zlar guruhining aniq semantik belgilarini ifodalaydi, masalan,

horizontal flow – gorizontaal oqim;

diagonal weir – diagonal to'g'on;

lateral drain – yonbosh drenaj;

linear system – old tomonga (frontal) yuradigan mashina;

parallel drainage pattern – parallel drenaj.

Sifatlarni birikmali terminologiyani tashkil etishi ikki yo'l bilan amalga oshiriladi. Birinchi usulda umumiy sifatlarning birikmali terminlar tarkibiga o'z nominativ ma'nosi bilan ishtirok etadi va o'z navbatida u tor ilmiy ma'noli nomni yasaydi. Misol uchun,

Deep percolation that amount of water that passes below the root zone of crop or vegetation – o'simlikning tomirida(yer ostida) oqadigan suv.

Open, natural, straight, mechanical, dry, clean kabi sifatlarni birikmali terminlar yasashida faol ishtirok etadi va asosan quyidagi terminlarda uchraydi:

open flume – ochiq kanal;

natural drainage – tabiiy drenaj;

mechanical ditcher – mexanik zovur kovlaydigan uskuna;

straight gravity dam – to'g'ri gravitatsiya to'g'oni;

dry drainage – quruq (bug'lantiruvchi) drenaj;

clean canal – sun'iy kanal.

Sifatning ot bilan birikib, termin hosil qilish xususiyati umumadabiy tildagi terminlar hisobidan son jihatdan kam.

large dam – katta to'g'on;

small dam – kichik to'g'on;

giant boom – kengqamrovli yomg'irlatib sug'orish uskunasi;

small trencher – kichik zovur qazish uskunasi.

Boshqa xolatda, oddiy sifatlarni birikmali terminlar tarkibida kelganda, umuman, boshqa ma'noni anglatishi mumkin bo'lgan dead, negative, sweet, bare, hard kabi sifatlarni mavjud:

bare pipe-line – yer usti novi;

negative well – quduq;

sweet water – chuchuk suv;

blind dam – yopiq to'g'on;

hard water – qattiq suv.

Ma'lumki, sifatlarning yangi ma'no kashf etishi belgilarning ma'lum darajada atributivlashining turli predmetlarning denotat ma'nosi bilan bog'liqligidir. Sifatlarning semantik jihatlaridan asosiysi bu ma'no strukturasining kengligi va o'ta semantikligidadir. Tilshunos olim YE.M.Volfning fikricha, "sifatlarni turli semantikali otlarga osongina moslashadi va bu bilan ma'no rang-barangligini ta'minlaydi".

Birikmali terminlardagi aniqlovchi komponent nafaqat sodda sifat munosabatida bo'ladi, balki tuzilishi murakkab bo'lgan lo'nda, ifodali adyektiv xosilalar ko'rinishida ham ifodalanishi mumkin, ularning shakli esa termining yetarlicha belgisini ifodalaydi. Masalan:

low-rate sprinkler – past bosimli yomg'irlatib sug'orish kurilmasi;

high-frequency irrigation system – yuqori chastotali sug'orish tizimi;

free-surface flow – bir maromda oqadigan suv;

high-water gage – suvning baland sathini o'lchash reykasi.

Tadqiqot qilayotgan terminologiyada taqdim etilayotgan murakkab sifatlarni guruhi murakkablashgan sifat xosilalarini ham o'rganadi.

mechanical shift irrigation – mexanik yomg'irlatib sug'orish tizimi.

Bu murakkab sifatlarning birinchi komponenti bo'lib sifat yoki ravishlar ishtirok etadi va termining semantik ma'nosi darajasini, meyorini belgilab keladi.

medium-shift pump – o'rta bosimli suv osti nasosi;

high-water dam – selga qarshi turuvchi to'g'on;

large-capacity storage gauge – кўп ёгинни ўлчаш асбоби;

high-rate sprinkler – intensiv yomg'irlatib sug'orish tizimi;

long-range sprinkler – keng radiusli yomg'irlatib sug'orish tizimi.

Yuqorida keltirilgan birikmali terminlar misollaridagi birinchi komponent muayyan bir struktura, shakl, holatni ko'rsatadi:

steady-state infiltration – o'rnatilgan filtr;

flat-veer weir – yupqa uchburchak suv to'g'oni;

long-crested weir – boshlanishi keng to'g'on;

open-channel waterway – ochiq kanal.

Sifat ishtirok etgan birikmali terminlarning ikkinchi komponentlarini asosan otlar tashkil etadi, ma'lum sohaga tegishli bo'lgan bir qator kompleks tushunchalarni aks ettiradi:

low-water flow – sayoz oqim;

free-flow irrigation – nazoratsiz sug'orish;

short-term disposal system – qisqa muddatli sug'orish tizimi.

Ma'lumki, atoqli otlarning muhim jihatlaridan biri nominativ-identitiv vazifasi bilan chegaralanib qolishi, predmetning, shaxsning faqat nomini anglatib, mazkur individumning yoki predmetning belgisini ko'rsatmaydi. Tadqiqotchi A.M. Pinkovskyaning fikricha, atoqli ot genetik jihatdan ma'lum bir yagona denotatga chiqadi. Turg'un terminlar tarkibiga kirmagan yagona denotat o'zining asosiy ma'nosini yo'qotadi va o'zgacha ma'no kasb etadi.

Atoqli otlar birikmali terminlar tarkibiga kirganda o'zining asl, konkret, xususiy ma'nosidan yanada uzoqlashib, terminidagi asosiy komponent ma'nosiga moslashadi va termin tarkibida obyektning belgisini anglatishiga xizmat qiladigan komponentga aylanadi. Meliorativ terminologiyada atoqli otlar predmetni nomlash va qayta nomlashda ishtirok etishadi, turli narsa va hodisa belgisini anglatishga xizmat qiladi:

turli qurilmalar: Chipolletti weir – Chipolletti to'g'oni;

asbob va instrumentlar: Venturi mater – Venturi suv o'lchagichi;

usullar: Penmann's method – Penmann usuli; mashina,

mexanizmlar: the Carter system – o'ziyurar yomg'irlatib sug'orish qurilmasi;

boshqa tushunchalar: Parcy's law – Parsi qonuni.

Birikmali terminlar tarkibida atoqli otlarning ishlatilishi sababi qonun, metod, hodisa yoki mashina ixtirosi muallifiining nomiga qo'yilganligi bilan izohlanadi. Yana bir sababi, atoqli otning geografik tushuncha bilan bog'liqligi, ya'ni aynan ixtirochining ismi yoki ishlatilishi vazifasiga ko'ra ishlatiladi:

Rerolle system – Perolle sug'orish tizimi;

Montana flume – "Montana" rusumidagi gidrometrik lotok;

European bear-trap gate – yevropacha klapanli to'g'on.

Tarkibida son so'z turkumi ishtirok etgan turli nomlarni ifodalab keluvchi birikmali terminlar ham alohida o'rin tutadi. Ular soni terminologiyada 39 ta. Sonlarning belgisi ma'nosi asosida son tushunchasi yotadi. Atoqli otlar ishtirok etgan terminlar kabi son so'z turkumi bir nomni boshqasidan son jihatdan ajratib turadi, lekin ma'nosiga ta'sir ko'rsatmaydi. Lotte bu jarayonga quyidagicha izoh bergan: "shunday terminlar borki, u yoki bu shaklda son, meyor darajasini belgilab beradigan terminoelement yordamida tushunchalar belgilarini ifodalaydi, lingvistikada, bizning nazarimizda, umuman sonni ifodalaydigan terminoelementlarga va ular kategoriyalarini ifodalovchi usullariga hali yetarlicha e'tibor berilgani yo'q".

Tafakkur va tilda son kategoriyasini o'rganilganda, mantiqshunoslar shuni ta'kidlashadi, "son kategoriyasi universal hodisadir, ya'ni, mantiqiy kategoriya bo'lib, borliqni o'rganishning zaruriy bosqichi hisoblanadi". Narsalarning tashqi belgilarini tavsiflaganda: hajmi, soni, u yoki bu

hususiyatlar darajasini ifodalaganda, sonni ifodalagan terminoelementlar nafaqat son balki sifat belgilarini ham ifodalaydi, bu bilan ko'p holatlarda terminning umumiy ma'nosida oldingi rejaga o'tadi. Ma'noviy va mantiqiy aspektda son terminoelementi tilda obyektiv mavjud munosabatlar sonini ifodalaydi, biroq to'g'ri va nominativ ma'nolarni ifodalash ularga xos emas va ular predmet, narsa, hodisa, jarayonlarning sonini belgilaydi. Quyidagi terminlarni misol tariqasida keltirish mumkin:

three-dimensional tank – uch fazali lotok;

two-arm sprinkling machine – ikki-qo'lli (tutqichli) sug'orish qurilmasi;

one-layer filter – bir qatlamli filtr.

Son belgisi nafaqat real borliq munosabati bilan to'g'ridan to'g'ri ifodalanadi – son kategoriyasi xos bo'lgan son so'z turkumi bilan, balki tartib sonlarga ma'no jihatdan yaqin bo'lgan sifatlar orqali ham ifodalanadi, masalan, double level-fling – ikki qatlamli tekislash; dual-purpose ditch – sug'orish va namlantirish uchun kanal. Son so'z turkumi ishtirokidagi terminoelementlar qo'shma so'z komponentlari sifatida ham kelishi mumkin:

two-line sprinkler lateral method – ikki quvurli sug'orish qurilmasi;

twin-chamber trickle irrigation laterals – ikki quvurli tomchilatib sug'orish qurilmasi.

Qo'shma so'z tarkibida eng ko'p "bir, ikki, uch" sonlari ishlatiladi. Chunki "bir, ikki, uch" sonlari borliqdagi deyarli barcha narsa va hodisalarga xos sonlardir va ko'pchiligi ushbu sonlar bilan chegaralanadi. Bu turga eng avvalo, asosida ikki qism, bo'lim, narsadan tashkil topgan predmet nomini ifodalovchi, bir xil juftlik belgilarga ega bo'lgan birikmali terminlar birinchi o'rinda turadi.

Birikmali terminlar orasida grek va lotin tillaridan olingan terminoelementlar ham bor va ular sonni ifodalashi mumkin:

bi-level subsurface drainage – ikki yarusli yerosti drenaji;

bi-wall trioklerline – ikki qatlamli (devorli) nov; quaternary canal – to'rtinchi tartibdagi kanal.

Xulosa va takliflar. Yuqorida keltirilgan misollar turli tizimli tillarda son kategoriyalarini tadbiq etish ma'lum semantik ma'nolarni kashf etilishiga dalil bo'la oladi, ya'ni noaniq son ma'nosidan aniq son ma'nosini anglatishi tillararo darajada aniqroq namoyon bo'ladi. Tartib son bilan ifodalangan terminoelement o'z semantikasiga mos holda, aniqlanayotgan predmet yoki jarayonning sanoq tartibidagi o'rnini ko'rsatadi. Demak, tartib sonlar ishtirok etgan birikmali terminlar ma'nosini aniqlashda predmetning o'z qatoridagi tartib sonini belgilash orqali aniqlash mumkin. Misol tariqasida quyidagi terminlarni keltirishimiz mumkin: primary flow irrigation – oqova suv bilan birinchi marta (sinalma) sug'orish; secondary flow irrigation – oqova suv bilan ikkinchi marta (sinalma) sug'orish; tertiary method – uchinchi usul (suvni tozalash). Navbatni ifodalashda, odatda tartib sonlardan foydalaniladi. Biroq ayrim sonni ifodalaydigan terminoelementlar o'zining asosiy semantik va kategorial ma'nolaridan biridan predmetning sifatini yoki mantiqiy tartibini ifodalaydi.

Shuning uchun ham son terminoelementlarni boshqa predmetning o'z belgisini aks etadigan element bilan almashtirish oson, primary canal – main canal; second high water – lowest higher water. Yuqorida ko'rib chiqilgan misollardan quyidagicha xulosaga kelish mumkin, birikmali terminlar tarkibida keladigan son munosabatlarni anglatishga xizmat qiladi va shu bilan birga ilmiy-texnik obyektlarni tasnifiy xususiyatlarini namoyon qiladi.

Umuman olganda, birikmali meliorativ terminlarning struktur-grammatik xususiyatlarini o'rganish, ko'rib chiqilgan har qanday so'z turkumlarning atributiv komponent sifatida birikmali terminning asosiga qo'shilganda, ular yagona bitta ma'noga ega bo'lgan, ekstralingvistikadagi predmet yoki hodisaning aniq turini belgilab beradigan yoki tasnifiy xususiyatlarini aks ettiradigan birikmali birlikni tashkil etadi.

ADABIYOTLAR

1. Кубрякова Е.С. Части речи в ономаσιологическом освещении. Москва.: Наука, 1981.
2. Вольф Е.М. Семантика и грамматика прилагательного. – И.: Наука, 1978.
3. Мешков О.Д. О речевых композитах в современном английском языке. // Иностранные языки в школе. 1981.
4. Харитончик З.А. Имена прилагательные в лексико-грамматической системе современного английского языка. М., Высшая школа, 1985.
5. Jespersen C.A. Modern English grammar on Historical principle. London. Allen & Irving. 1946.
6. Лотте Д.С. Основы построения научно-технической терминологии. Москва, 1977.
7. Ефимов В.И. Определения качества и количества как системы дефиниций. Ростов-на-Дону, 1986.-С.82.
8. Швачко С.А. Функциональная эволюция делительных английского языка.// Морфемика и аффиксальная комбинаторика языка. - Калинин, 1982.